

հարցերու շուրջ՝ յարաբերութեան մէջ եմ ուրիշ բնախօսներու հետ ալ, յատկապէս Վիեննայի Ուսցչալ. Շուպէրթի հետ »:

Հրց. - « Ձեր փորձերու, ինչպէս նաեւ Ամերիկայի մէջ կատարուած փորձերու մասին դուք ժապաւէն մըն ալ պատրաստած էք, որ գիտական ժապաւէններու ցուցահանդէսներու մրցանակներ ալ շահած էք Փատովա, Քան, Փարիզ »:

« Այո՛, բայց կարելի է լաւաւ դիտել ալ ընել: Ո՛վ գիտէ, թերեւս յաջորդաբար, երբ խուզարկութիւններու ուրիշ շրջան մըն ալ կատարած ըլլամ՝ Քորիոլիսի երազացումներու բնախօսական հետեւանքներու խնդիրներու վրայ... »:

Թ Ո Վ Մ Ա Յ Ի Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ՊԱՊԻՐՈՍՆԵՐԸ)

(Շար. տե՛ս «Բազմավեպ» 1959, թ. 11-12, էջ 254)

Աստուածաբանի մը կարծիքը

Վերին Եգիպտոսի մէջ յայտնաբերուած պապիրոսները, մասնաւորապէս Թովմայի Աւետարանը մեծ հետաքրքրութիւն կ'արթնցնեն գիտական աշխարհի մէջ. ու առաջինը կը դրադին նոյնիսկ այնպիսի անձեր՝ որոնք չափ ընտանի չեն Աւետարանի մասին կամ քրիստոնէութեան սկզբնական շրջանին շուրջ տեղի ունեցող հարցերուն:

Աստուածաշնչական հարցերը նուրբ եւ բարդ են յաճախ. նոր բնագործ մը գիմաց՝ իսկոյն կը ներկայանան բազմատեսակ խնդիրներ՝ պատմական, գրական, մեկնաբանական եւ վարդապետական, որոնց լուծումը միշտ դիւրին չէ եւ ամէնուն կողմէ հաւանութիւն չի գտներ:

Մեկնութիւնները՝ որ կը տրուին զանա-

Եւ այս խոստովմով մեր տեսակցութիւնը վերջացաւ: Ուսցչալ. Արսլան, այս շրջանին, որ այնքան հարուստ է անջրպետային փորձերով, քիչ մը ինքն իր վրայ առած է Սատանայի փաստաբանին դերը: Հարցը չափ կը հետաքրքրէ զինքը եւ ինքը կը դրադի անոնցմով տեսականապէս եւ մասնաւորաբար փորձառապէս՝ իր գիտնականի համբաւին արժանաւայել բարձրութեամբ: Եւ նոր, խիղախ եւ անակնկալ յաղթանակի ասպարէզին մէջ՝ գիտութեան եւ մարդու ոգեւորութեան եւ յանդիմութեան պէտք է անպայման միանայ չափաւորութիւնը, փորձառութիւնը, գիտակցութիւնն ու տարակոյսն ալ:

ը՝ անվաւերական գրքեր: «Կանոնական» բացատրութիւնը ցոյց կու տայ որ զիրք մը դասուած է սրբազան մատենաներու պաշտօնական ցանկին մէջ, այսինքն՝ այդ զիրքը աստուածային ներշնչութիւնով կամ Աստուծոյ լուսատու աղբեցութեան տակ գրի առնուած է, այնքան որ անոր իսկական հեղինակն Աստուած է եւ կը պարտաւորէ Աստուծոյ խօսքը: Ահա թէ ինչո՛ւ այդ զիրքը «կանոնական» է. կանոն է հատուկ եւ բարոյականի: Իբրեւ «կանոնական» ընդունուած են այդ գրքերը Քրիստոսէ իսկ կամ Առաքեալներէն:

Անվաւերական գրքերը

Անվաւերական են այն գրքերը, որոնք կը ձգտին նմանիլ՝ պարունակութեամբ եւ ձեւով՝ վերոյիշեալ սրբազան մատենաներուն, բայց Ս. Եկեղեցին չ'ընդունիր զանոնք իբրեւ իսկական ներշնչեալ գրքեր, չ'ընդունիր իբրեւ Աստուծոյ խօսքը պարունակող վաւերական գրքեր: Ընդհանրապէս աղանդաւորներու մօտ գործածուած դադտնի գրքեր էին ատոնք. եւ «անվաւերական» բացատրութիւնը միշտ ալ վատ իմաստ մը ունեցած է, հետաքրքրական, աղանդաւոր:

Ինչպէս «կանոնական» գրքերուն, այսպէս նաեւ այս «անվաւերական» գրքերուն համար ալ կարեւոր երկու հարցեր կան քննելիք. պատմականութիւն եւ հարադատութիւն:

Հարադատութեան հարցը

Գիրք մը հարադատ է, երբ իրապէս գրուած է այն հեղինակէն՝ որու կը վերադրուի աւանդութենէն. իսկ եթէ անծանօթ է հեղինակը՝ գոնէ ժամանակաշրջանը ծանօթ ըլլալու է: Հարադատութիւնը կը դրադի գրքին մարդկային ծագումով, եւ կանոնականութենէ կամ աստուածային ներշնչութենէ տարբեր է: Եթէ նոյնիսկ, առաջին Աւետարանը գրուած չ'ըլլայ Ս. Մատթէոսի կողմէ, այնուհանդերձ ան կը մնայ միշտ ներշնչուած սրբազան մատեան:

մը, որու իսկական հեղինակն է Աստուած: Բայց Աւետարաններուն համար՝ շատ յայտնի ու փաստուած է որ գրուած են երկու Առաքեալներէ (Մատթէոս, Յովհաննէս) եւ Առաքեալներու անմիջական երկու աշակերտներէ (Մարկոս, Լուկաս):

Իսկ անվաւերական գրքերու հեղինակներու մասին ոչ մէկ բան յայտնի է. անոնց անունը ծանօթ չէ, եւ գործը ընդհանրապէս առաքեալի մը վերադրուած է, Քրիստոսի մէկ աշակերտին անունով՝ ծաւալելու համար յաճախ ոչ ուղղափառ դադափարներ եւ Քրիստոսի վրայ տարտամ տեղեկութիւններ, որոնց մասին կանոնական Աւետարանները կա՛մ ամենեւին չեն խօսիր, կամ ալ հաղիւ ակնարկներ ունին:

Նորութիւններու հարցը

Չորս Աւետարաններուն մէջ, արդարեւ, նոյնինքն հեղինակներու վկայութեամբ, Քրիստոսի բոլոր խօսքերն ու գործերը գրի առնուած չեն: Յովհաննէս Աւետարանիչ, որ գրած է առաջին դարու վերջերը, հետեւեալ բառերով կը փակէ իր Աւետարանը. « Բայց դեռ ուրիշ շատ գործեր ալ կան՝ զոր կատարեց Յիսուս, որոնք եթէ մէկիկ մէկիկ գրի առնուէին, կարծեմ թէ աշխարհս ալ բաւարար պիտի չ'ըլլար պարունակելու այն գրքերը, եթէ գրուած ըլլային »:

Անկարելի չէ որ այս գործերէն մաս մը գրի առնուած ըլլան անվաւեր Աւետարաններու մէջ: Եւ այս է պատճառը, լուրջ պատճառը, որ մեզ կը մղէ ուսումնասիրելու այդ անվաւերական գրքերը: Բնականաբար հարցը աւելի հետաքրքրական կը դառնայ, երբ խնդիրը Քրիստոսի կարգ մը խօսքերուն վրայ է, որոնք Աւետարաններուն մէջ չեն ներկայացուած: Այսպիսի խօսքերէն մէկն է, զոր կը յիշատակէ Պոլոս Առաքեալ (Գործք. Առ. Ի. 35). « Երանելի է մահաւանդ տալը քան առնելը »: Աւետարանիս, այս խօսքերը արտասանած է ինք Քրիստոս, քանի որ Առաքեալն է որ կը վկայէ, Աստուծոյ ներշնչուած:

Բայց նկատմամբ բոլոր այն միւս խօսքերուն, որոնք կը գտնուին պապիրոսներու կամ ծիսական հին մատենաներու մէջ, ու մանաւանդ «անլաւերական» դրքերու մէջ, հարկ է շատ զգուշութեամբ առաջանալ:

Ստուգելու համար թէ իսկապէս Քրիստոսի կողմէ ըսուած են այդպիսի խօսքեր, գիտնականները երեք դատանի՜ կը թուեն. 1) որ այդ անգիր վկայութիւնը հաստատուի իրարմէ անկախ դանադան աղբիւրներէ: 2) որ իւրաքանչիւր անկախ աւանդութիւն, արժանահաւատ աղբիւրէ մը ըլլայ: 3) որ այդ անգիր վկայութեան մէջ ներկայացուած վարդապետութիւնը՝ համեմատելի ընթանայ չորս Աւետարաններուն մէջ ներկայացուած վարդապետութեան:

Հինգերորդ Աւետարան

Այս սկզբունքներով հարկ է քննել նորագիւտ «Թովմայի Աւետարան» ալ: Տեսնենք համառօտակի. անլաւերական մատենան մըն է, դպտերէն, որ հակառակ իր խորագրին՝ Աւետարաններու պատմական նկարագրին հետ բնաւ աղերս չունի. հաւաքածոյ մըն է Քրիստոսի 114 պատմամաներու կամ առակներու, որոնց չէ կարելի «Հինգերորդ Աւետարան» տիտղոսը տալ, սեղմ իմաստով:

Այդ պատմամաներէն ոչ մէկը ներշնչեալ է, հետեւաբար չի կրնար պարտադրել որ

հաւատք ընծայենք: Կարելի է ըսել որ այդ պատմամաներէն մաս մը՝ գնոստիկեան աղանդին ազդեցութիւնը կը կրէ. ուրիշ մաս մը՝ արդէն Աւետարաններէն ծանօթ է. կան ալ նորեր: Ահա ասոնց մասին հարց կը տրուի, զոր պէտք է լուծեն մասնագէտները. արդեօք հաւանակա՞ն է որ այս 114 պատմամաներէն ոմանք իսկապէս Քրիստոսէ արտասանուած խօսքեր ըլլան, որոնք ցարդ կորսուած էին:

Այս հարցումին կը ճշդի պատասխանել Gilles Quispel, շատ նուրբ, զգուշաւոր եւ լուրջ պրպտումով, ինչպէս նիւթն ինքնին կը պահանջէ: Իր բոլոր կարծիքները թէեւ ամէնքէն ընդունելի պիտի չըլլան, բայց իր մեկնութիւնները՝ շատ հետաքրքրական պրպտումի մը սկիզբն են: Այս տեսակետով «Թովմայի Աւետարան» կոչուած այս նորագիւտ հաւաքածոն մեծարժէք գանձ մըն է. մասնաւորապէս անով՝ որ կարելի պիտի ըլլայ աւելի եւս խոր կերպով ճանչնալ Քրիստոսի խօսքին արձագանքը, քրիստոնեայ առաջին սերունդին մէջ: Բացի ասկէ, այս պապիրոսները մեծ նըպաստ մը պիտի բերեն՝ դպտի բեղուն ուսումնասիրութեան եւ Նոր Կտակարանի դպտերէն թարգմանութեան, ինչպէս նաեւ գնոստիկեան աղանդի պատմութեան եւ ծաղկերուն, որ այնքան խորհրդաւոր կը մնայ:

Հայացուց

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

(Վ Ե Ր Ջ)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԼԱՅՈՑ ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1959, թ. 11-12, էջ 249)

6. — Խաղաղական ժամ. — ա. Ծանօթ էր Սիւնեցիին, բայց ոչ Օձնեցիին: Կը սկսէր երկտուն սաղմոսով, Տէր Աստուած փրկութեան — Մտցեն աղօթք իմ (2է, 2, 3) փառատութեամբ հանդերձ, որուն ժամանակի մասին խօսեցանք, եւ որ կայ Մաքենեաց Խրատներուն, 1284ի ժամադրքին եւ ուրիշներու մէջ. իսկ յունական ունի իրենը (136): Ստեփանոս իր աղքատ նկարագրութիւնը կը սկսի յիշատակութեամբ ուրիշ սաղմոսներու. «այլ եւ այլ ասին ի տեղիս (որ է այս տեղ) սաղմոսք». եւ կը կոչէ անոնցմէ մէկուն մէկ տունն ալ. «ննջեցուք խաղաղութեամբ եւ զարթիցուք» (Բ, 140), որ յատուկ է Ի կարգալին (Դ.): Յայտնի է ուրեմն՝ որ ասիկա մէկն էր նոյն սաղմոսներուն, զորս վը թուէ Մովսէս Եղեկացին 1255ին՝ ըսելով. Սկսանին սաղմոսք չորք ըստ քառանկութեայ բնութեանս. իսկ ոմանք հինկ սաղմոս ասեմ ըստ հինկ զգալութեանցս մաքրութեան». եւ ինք յառաջ կը բերէ քանի մը տուն Դ. 2, ԺԲ, ԿԹ սաղմոսներէն (367). իսկ Հինգերորդը պէտք է ըլլայ ԺԶ, որ կայ 1284ի ժամադրքի ցուցակին մէջ: Եւ այդ հինգն ալ կը բղխին խաղաղական պաշտամունքին հետ՝ յունական աղօթամատոյցէն, որ նոյն ժամուն մէջ ունի Դ. 2, ԺԲ յաջորդաբար (136), ԿԹ՝ անոնցմէ հետի (154), եւ ԺԶ՝ երրորդ ժամուն մէջ (86): Եւ անկասկած այս շրջանէս են հինգն ալ՝ առաջինն նման:

Բ. Այս ժամն ալ զուրկ է սաղմոսակա-նոնէ՝ Երեկային պէս եւ միեւնոյն պատճառով, ինչպէս կը պակսի տակաւին

Մաքենեաց Խրատներուն մէջ եւս (Յաւ. Ա): Ընդհակառակն՝ Սիւնեցին ունի հոս Շնորհեա մեզ տէր երգը, որուն աղբիւր դարձեալ յունական աղօթամատոյցն է, ուր կը գտնուի այն՝ երկրորդ մատովը միայն, որ կը սկսի «Լուարուք մինչեւ ի ծագս երկրի», եւ կ'երգուի դաս առ դաս (142): Ստեփանոս վոչումներ կ'ընէ բուն իսկ այս մասէն, եւ ոչ ըստ տառին, այսպէս. «ընդ մեզ տէր Աստուած մեր. — ի ծագաց մինչեւ ի ծագս աշխարհի, զի Աստուած մեր է. — հօրացեալքդ ի պարտութիւն մատենաջիւղ, զի ընդ մեզ ի պարտութիւն մատենաջիւղ, զի ընդ մեզ է Քրիստոս» (Բ, 140-141): Այս երգը աւելի քաղուած մըն է Յայի մարգարէի Ը, 9, 10, 12, 13, 17, 18, Թ, 2, 6 համարներէն, տուններու բաժնուած՝ որոնք կ'աւարտին «2ի Աստուած ընդ մեզ է» յանկերգով: Այսպէս է յունարէնի եւ հայերէնի մէջ, բոլորովին նման իրարու: Սիւնեցիի կոչումը այս մասէն միայն եւ յիշատակութեամբ Յայիի, խորհիլ կուտայ՝ որ այս շրջանիս առաջին մասը տակաւին կը պակսէր հայերէնին մէջ, եւ յետոյ ստեղծուեր է: Սիւնեցիի առաջնորդն այս երգով կը կնքէ Խաղաղականը, որմէ պիտի հետեւէր՝ թէ ուրիշ մասեր դեռ չկային իր մէջ. թէպէտեւ փոյթ չունի ան պաշտամունքի բոլոր մասերն յիշելու իր մեկնութեան մէջ, եւ այդպէսով ենթադրութիւններու կրնայ առաջնորդել, որոնց մէջ սակայն մտնել չենք ուղեր:

Գ. Բայց կայ կէտ մը՝ զոր չենք վարող անտեսել: Զգացուցինք կցորդաւոր քարոզի եւ երկմասն աղօթքի մը պէտքը նաեւ